

ОСНОВНІ ФАКТОРИ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ РЕГІОНУ

Гуменюк М.М., аспірант

Буковинський державний фінансово-економічний університет

У даній статті проаналізовано ефективність функціонування сільськогосподарських підприємств Івано-Франківської області, визначено сукупність внутрішніх та зовнішніх факторів ефективності, досліджено вплив основних факторів на ефективність виробництва.

This article examines the efficiency of agricultural enterprises of Ivano-Frankivsk region, defined set of internal and external performance factors, the influence of the main factors on the efficiency of production.

Постановка проблеми. В ринкових умовах забезпечення високого рівня ефективності господарювання формує стратегію діяльності виробничо-господарських структур. Внаслідок здійснених докорінних соціально-економічних перетворень щодо форм власності, земельних і майнових відносин на селі сформована багатуукладна система господарювання, зміцнюється ринкова інфраструктура, розробляються і впроваджуються нові методи виробництва і управління в аграрних формуваннях. Проте, реформування сільськогосподарського виробництва не супроводжується стабільним підвищенням ефективності діяльності аграрних товаровиробників, а, навпаки, мають місце значні її варіації. Актуальним питанням є дослідження впливу факторів на економічну ефективність сільськогосподарських підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми ефективності господарювання аграрних підприємств в умовах ринкових перетворень знайшли відповідне відображення у наукових працях вчених-аграрників: В.Я. Амбросова, В.Г. Андрійчука, А.Ф. Бурика, В.П. Галушко, О.Ю. Єрмакова, Ф.В. Зінов'єва, М.В. Калінчика, О.В. Крисального, П.М. Макаренка, М.Й. Маліка, В.Я. Месель-Веселяка, Б.Й. Пасхавера, П.Т. Саблука, В.К. Терещенка, І.І. Червена, О.В. Шкільова, О.М. Шпичака, В.В. Юрчишина та багатьох інших. Практика потребує досліджень проблематики з урахуванням особливостей функціонування сільськогосподарських підприємств.

Постановка завдання. Метою дослідження є оцінка ефективності господарювання сільськогосподарських підприємств регіону та виявлення впливу основних факторів внутрішнього і зовнішнього середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економічна ефективність сільськогосподарського виробництва означає одержання певної кількості продукції з одного гектара земельної площі, від однієї голови худоби при найменших затратах праці і коштів на виробництво продукції [1, с. 140].

На ефективність сільськогосподарського виробництва впливає велика кількість різних факторів.

Фактори ефективності – це вся сукупність рушійних сил і причин, які впливають на зміну її показників. Доцільним є такий поділ їх на групи: 1) зміни технології та технічного рівня виробництва; 2) управління, мотивація, організація виробництва та праці; 3) обсяги та структура виробництва; 4) інші фактори. У сільському господарстві суттєвими є регіональні особливості, які діють як постійний фактор ефективності. Ще особливі фактори – землезабезпеченість та інтенсивність виробництва [2, с. 82].

На думку М.Д. Янькова, на ефективність аграрного сектору, його функціонування впливають ряд факторів, які в економічній літературі поділяють на такі групи: природні, техніко – економічні і технологічні, загальноекономічні, соціальні [3]. Кожен з цих чинників по-своєму впливає на функціонування і розвиток сільськогосподарських підприємств.

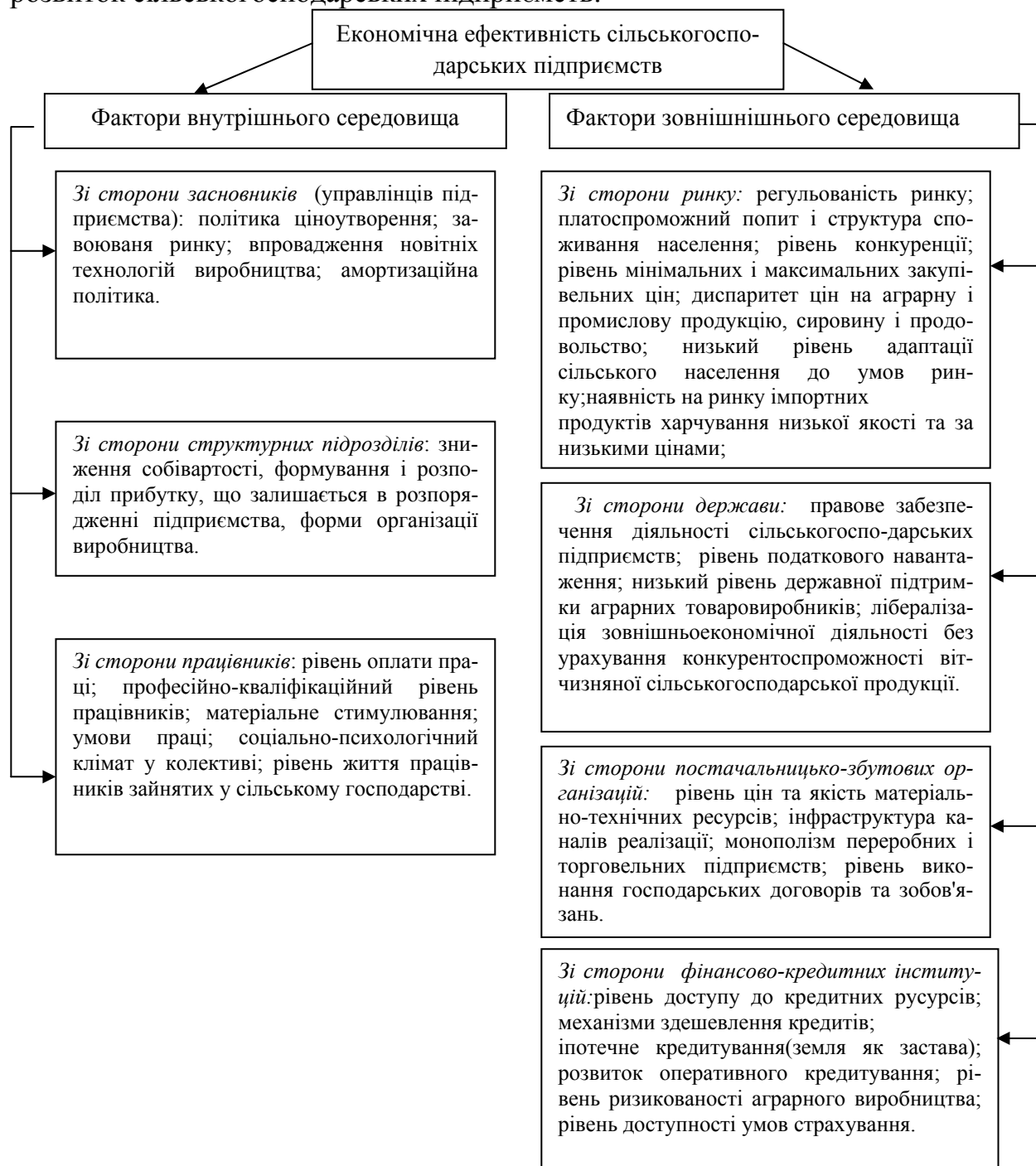

Рис. 1. Фактори, що впливають на економічну ефективність сільськогосподарських підприємств.

Джерело: власні дослідження автора.

Андрійчук В.Г. виділяє макро-, мікро- та мезоекономічні чинники ефективності діяльності аграрних підприємств. До макроекономічних чинників автор відносить: платоспроможний попит, інфляцію, відсоткові ставки, обмінний курс національної валюти, динаміку цін, урядові видатки і дефіцит державного бю-

джету, безробіття, обсяги інвестицій. До мікроекономічних чинників ефективності виправдано відносити чинники внутрішнього середовища підприємства. Найбільш важливими мезоекономічними чинниками є внутрішня будова ринку сільськогосподарської продукції та продовольства і характер побудови агропромислових інтеграційних зв'язків [4, с.206].

На думку В. Я. Месель-Веселяка, найбільш впливовим фактором, що спричиняє низьку ефективність виробництва, є недосконалість економічного механізму господарювання [5, с. 22].

Відмінності в рівнях ефективності між агропідприємствами також можна пояснити місцем їх розташування та екологічними характеристиками. Д. Мунро виявив, що польські фермери, які мають доступ до інфраструктури, характеризуються більшою технічною ефективністю [6, с. 468].

На нашу думку, сукупність факторів, що впливають на рівень ефективності сільськогосподарських підприємств умовно можна поділити на дві групи: фактори внутрішнього середовища та фактори зовнішнього середовища. Фактори внутрішнього середовища (залежать від самого підприємства) характеризують здатність сільськогосподарських підприємств впливати на ефективність виробництва покращанням використання власних фінансових, трудових, матеріальних та інших ресурсів, впровадженням інтенсивних технологій тощо. Фактори зовнішнього середовища (не залежать від товаровиробника) – це діяльність держави, фінансово-кредитних та ринкових інституцій спрямована на створення умов сільськогосподарського виробництва через використання макроекономічних важелів.

Незважаючи на формування багатоукладної організаційної структури, в сільському господарстві країни не відбулося корінних зрушень у свідомості більшості керівників новостворених підприємницьких структур щодо приведення у відповідність рівня продуктивних сил характеру виробничих відносин. У результаті чого змінилися лише назви організаційно-правових форм господарювання, а внутрішньогосподарські економічні відносини залишаються на колишньому рівні і будуються за такою же схемою, як і в попередниках – колективних сільськогосподарських підприємствах.

У Івано-Франківській області на рівень ефективності виробництва сільськогосподарської продукції в різних організаційно-правових формах господарювання має суттєвий вплив рівень собівартості одиниці продукції (табл. 1).

Загалом, найвища собівартість більшості видів сільськогосподарської продукції в державних господарствах, а найнижча у сільськогосподарських виробничих кооперативах.

У приватних підприємствах, до яких зараховано фермерські господарства, собівартість продукції вища, проте нижча (за винятком свинини), ніж у господарських товариствах. При найвищій урожайності зернових та помірній собівартості їх виробництво є збитковим у господарських товариствах.

У державних підприємствах рентабельним є тільки виробництво пшениці (30,7 %), гречки (25,0 %), ячменю (32,2 %) та ріпаку (69,2 %), а загалом рівень рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції як рослинницької так і тваринницької є значно нижчим. Це свідчить про те, що фактор приватної власності все-таки відіграє свою роль у вирішенні проблеми ефективності господарювання.

Таблиця 1

Показники виробничо-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств різних організаційно-правових форм у 2011 р.

Показники	Організаційно-правові форми господарювання					
	ГТ	ПП	СВК	Ін	НДП	ДП
Кількість господарств, од.	50	43	8	8	109	4
Площа с.г. угідь, тис.га	52,2	44,3	5,3	5,7	107,5	2,2
Урожайність, ц/га:						
- зернових культур	44,8	42,0	35,2	39,4	43,0	21,7
- цукрові буряки	235,1	310,2	222,1	179,4	254,1	164,8
- картопля	153,4	189,4	-	-	180,4	135,0
Собівартість 1 ц продукції, грн.:						
- зернових культур	109,82	107,70	101,70	111,25	108,81	107,98
- картопля	99,35	119,09	-	-	114,89	101,23
- цукрові буряки	56,15	54,58	29,10	62,66	51,22	61,47
- свині	995,84	1466,53	973,91	2191,83	1001,40	2028,57
- молока	262,32	243,59	241,13	195,17	236,06	-
Прибуток від с.г. діяльності, тис. грн.:	4027,0	632,9	620,7	10124,2	2885,5	-12,4
- на 1 підприємство						
- на 100 га угідь	385,7	61,4	93,7	1420,9	292,6	-2,3
Рівень рентабельності:						
- с.г. продукції	34,7	16,5	24,2	36,5	32,1	2,8
- рослинництва	-7,0	18,4	27,1	22,6	5,2	14,0
- тваринництва	54,4	5,1	20,0	37,4	46,7	-62,1

* Джерело: складено автором за даними Головного управління статистики в Івано-Франківській області [7]

ГТ- господарські товариства, ПП – приватні підприємства, СВК – сільськогосподарські виробничі кооперативи, Ін – інші, НДП – недержавні підприємства, ДП – державні підприємства.

Щодо сільськогосподарських виробничих кооперативів, то слід відмітити, що при нижчій урожайності зернових та цукрових буряків у них спостерігається найнижча собівартість та практично найвищий рівень рентабельності 22,3 % і 34,6 % відповідно. Даний факт ще раз підтверджує позитивний вплив кооперації на ефективність сільськогосподарського виробництва. Проте кількість саме виробничих кооперативів у області є незначна, а збільшення їх кількості є стратегічним завданням управлінців.

Отже, з впевненістю ще не можна говорити про вищу ефективність тих чи інших організаційно-правових форм господарювання, оскільки у розрізі кожної з них існують як прибуткові, так і збиткові підприємства. Стабільність, продуктивність й ефективність, а відповідно і рівень конкурентоспроможності підприємству будь-якої форми надають такі головні чинники: розміри земельних угідь, рівень техніко-технологічної оснащеності і менеджменту. В умовах ринкових відносин більш ефективно функціонують ті суб'єкти підприємницької діяльності, у яких органічно поєднуються підприємницький й організаційний талант керівника з іншими ресурсами виробництва.

Рівень інтенсивності сільськогосподарського виробництва є одним з ключових факторів у формуванні показників ефективності як натуральних, так і вартісних. Сільськогосподарські підприємства області ведуть інтенсивний спосіб виробництва, нарощуючи обсяги виробництва за рахунок збільшення урожайності сільськогосподарських культур, а не збільшення посівних площ.

Одним з чинників підвищення ефективності виробництва в сільськогосподарських підприємствах є рівень його концентрації. Середній розмір сільськогосподарських підприємств у Івано-Франківській області в 2011 р. коливався від 150 га сільськогосподарських угідь у Рожнятівському районі до 3400 га – в Галицькому. Групування сільськогосподарських підприємств за цим показником дозволить встановити ступінь взаємозв'язку між рівнем концентрації сільськогосподарського виробництва та його прибутковістю. Із досліджуваних 113 господарств 5 не мають реалізації сільськогосподарської продукції у Верховинському, Надвірнянському та Косівському районах.

Результати групування показали тісний взаємозв'язок між групувальною та результативними ознаками. Із зростанням середнього розміру сільськогосподарського підприємства збільшуються показники величини отриманого чистого прибутку з розрахунку на одне підприємство і з розрахунку на 1га сільськогосподарських угідь (табл. 2).

Таблиця 2

Залежність прибутковості сільськогосподарських підприємств від їх розмірів у 2011 р.

Групи за площею сільськогосподарських угідь, га	Кількість господарств у групі	Площа с.г. угідь тис.га	Прибуток від с.г. д-ті		Рівень рентабельності		
			на 1 господарство	на 100 га угідь	С.г. продукції	У т.ч. рослинництва	тваринництва
Без землі	7	х	-13,3	Х	-1,6	-24,4	2,0
До 50,0	22	14	2425,3	17306,6	16,7	-36,0	33,5
50,01-100,00	4	75	-106,8	-142,4	-6,0	-4,1	-6,2
100,01-250,00	10	187	3919,3	2099,2	27,5	22,5	27,5
250,01-500,00	17	367	41,0	11,2	5,8	9,7	-26,2
500,01-1000,00	19	743	560,1	75,4	14,5	19,2	3,9
1000,01-2000,00	18	1531	739,9	48,3	13,7	18,4	-19,2
2000,01-3000,00	4	2369	1782,2	75,2	18,7	22,3	0,4
3000,01-5000,00	3	4014	1905,4	47,5	14,0	14,1	13,6
понад 5000	4	9148	45594,9	498,4	76,7	14,3	92,0
Всього	108	1005	2888,0	287,5	32,0	5,2	46,6

* Джерело: розраховано автором за даними Головного управління статистики в Івано-Франківській області

Винятком є підприємства другої групи, що пов'язано зі специфікою сільськогосподарської діяльності. В основному це підприємства, які на невеликих площах сільськогосподарських угідь займаються птахівництвом і одержують високі прибутки від реалізації яєць. Сюди входять птахофабрики агроходінгу „Авангард” розміщені у Горподенківському, Рогатинському та Тисменецькому районах, який займає друге місце в світі серед виробників яєць і є лідером на Євро-Азійському континенті, на українському ринку частка промислового виробництва яєць перевищує 50%, а на ринку яєчних продуктів становить близько 90% [8]. Наприклад, у ДП „Городенківська птахофабрика” рівень рентабельнос-

ті 98,5% при площі 9,0 га.

Високий рівень прибутку спостерігається у третій групі. Сюди входять три підприємства, які вдало поєднують рослинництво і тваринництво, а також одна з уже згадуваних вище Тисменицька птахофабрика, яка сформувала значно більше половини прибутку даної групи. Серед підприємств даної групи збитковими є два підприємства: одне займається тільки рослинництвом, інше – тільки тваринництвом.

До 100 га землі з розрахунку на одне господарство мають 33 сільськогосподарські підприємства, або 30,5 % до загальної кількості. Така концентрація земельних угідь і інші негативні чинники зовнішнього та внутрішнього середовища не можуть забезпечити належних обсягів та ефективності виробництва сільськогосподарської рослинницької продукції.

Разом з тим окремі господарства мають великі розміри земельних угідь і високу ефективність. Зокрема товариство з обмеженою відповідальністю зі 100- % датським капіталом «Данова», площа якого більше 5 тис. га. Приріст свині в даному господарстві може становити 800 грамів ваги за одну добу, а від однієї свиноматки за один опорос можна одержати від 13-15 поросят [9].

Як показує дослідження взаємозв'язку розміру та ефективності, більші агропідприємства досягають економії від масштабу, розподіляючи фіксовані витрати на більші площі землі і обсяг виробництва, отримуючи знижки при купівлі ресурсів або доступ на ринок і вищі ціни на продукцію.

Особливістю розміщення сільськогосподарського виробництва Івано-Франківської області є територіальна розбіжність у спеціалізації, зумовлена специфікою місцезнаходження області в пересічній місцевості, а також у передгірських та гірських районах Карпат та рекреаційної зони в Прикарпатті.

Найменша частка сільгоспугідь у Рожнятівському (21,3%), Надвірнянському (22,4%), Долинському (23,2%) та Верховинському (25,5%) адміністративних районах. Найменші площі ріллі, а відповідно й обсяги валової продукції у Верховинському та Косівському районах, де частка орних земель у структурі сільгоспугідь становить відповідно 2,7 % та 28,8 %, а природна родючість місцевих ґрунтів у цілому є менша від середньої в області, що пояснюється їх розташуванням в гірській частині області. Близькі до пересічного значення показники в районах розташованих у Передкарпатській частині області (Богородчанському – 40,0% та Косівському – 43,8%). Найвища сільськогосподарська освоєність спостерігається в адміністративних районах у Придністерській рівнинній лісостеповій зоні: Городенківському – 82,2%, Снятинському – 77,6% та Рогатинському – 71,3%. Підприємства цих районів займають найбільшу питому вагу у обсязі валової продукції області (табл. 3).

Висновки. Отже, на ефективність сільськогосподарського виробництва в Івано-Франківській області впливає, ряд визначених зовнішніх та внутрішніх факторів. Нейтралізація їх негативного впливу сприятиме підвищенню ефективності сільськогосподарських підприємств, чого можна досягти шляхом: розвитку різноманітних організаційно-правових форм господарювання; дотримання раціональних розмірів сільськогосподарських формувань; вдалого поєднання тваринницької та рослинницької галузей; розвитку кооперації; забезпеченості якісними земельними ресурсами; зниження собівартості сільськогосподарського виробництва.

**Валова продукція сільськогосподарських підприємств
Івано-Франківської області у 2010-2011 рр.**

Райони	Валова продукція			у тому числі					
				рослинництва			тваринництва		
	2010	2011	2011 у % до 2010	2010	2011	2011 у % до 2010	2010	2011	2011 у % до 2010
Богородчанський	15,3	31,5	205,9	10,8	16,6	153,4	4,5	14,9	331,9
Верховинський	0,7	0,7	110,1	0,1	0,1	96,2	0,6	0,6	111,3
Галицький	49,1	120,2	244,6	15,1	31,0	204,5	34,0	89,2	262,4
Городенківський	217,7	316,7	145,5	1100	175,5	159,6	107,7	141,2	131,1
Долинський	18,6	21,3	114,1	17,6	20,1	113,9	1,0	1,2	116,4
Калуський	156,8	235,7	150,3	13,3	27,0	202,3	143,5	208,7	145,4
Коломийський	57,0	78,9	138,4	37,2	62,0	166,6	19,8	16,9	85,4
Косівський	7,6	9,7	127,2	6,7	8,9	133,7	0,9	0,8	82,0
Надвірнянський	7,4	7,6	103,4	0,4	0,5	145,2	7,0	7,1	101,0
Рогатинський	141,0	233,4	165,6	33,0	105,2	318,5	108,0	128,2	118,8
Рожнятівський	1,5	1,5	99,1	1,4	1,4	99,3	0,1	0,1	95,9
Снятинський	109,2	173,8	159,1	42,9	89,9	209,6	66,3	83,9	126,4
Тисменицький	133,2	158,5	119,0	6,2	11,1	179,5	127,0	147,4	116,0
Тлумацький	35,9	53,9	150,2	34,3	52,3	152,6	1,6	1,6	100,6

* Джерело: розраховано автором за даними Головного управління статистики в Івано-Франківській області

Список використаних джерел:

1. Економіка сільського господарства: навч. посібник / Збарський В.К., Мацибора В.І., Чалий А.А. та ін. За ред. В.К.Збарського і В.І. Мацибори. – К.: Каравела, 2010. – 280 с.
2. Дієсперов В.С. Ефективність виробництва сільськогосподарського підприємств: Монографія. – К.: ННЦ«ІАЕ», 2008. – 340 с.
3. Янків М.Д. Організаційно-економічні механізми розвитку і функціонування АПК України /М.Д. Янків//Львів.: Коопосвіта. – 2000. - 448с.
4. Андрійчук В.Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз / В.Г. Андрійчук – К.: КНЕУ, 2006. - 292с.
5. Аграрна реформа і організаційно-економічні трансформації у сільському господарстві: даповідь на 12-их річних зборах Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників 25-26 лютого 2010 року / В.Я. Месель-Веселяк – К.: ННЦ „Інститут аграрної економіки”, 2010. – 57 с.
6. Munroe, D. 2001. “Economic Efficiency in Polish Peasant Farming: An International Perspective,” Regional Studies, Taylor and Francis Journals, vol. 35(5), pp. 461-471
7. Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств Івано-Франківської області (за організаційно-правовими формами господарювання) за 2011 рік : [Статистичний бюлетень] – Івано-Франківськ: Головне управління статистики, 2012. – 113 с.
8. Офіційний сайт агрохолдингу „Авангард” – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://avangardco.ua/ukr/about/address-director-general>.
9. Том Аксельгаард: Чутки про застосування гормонів чи інших стимуляторів не мають нічого спільного зі швидким вирощуванням свиней "Даношею" – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://news.join.ua/read/17/84/44/41>.

Рецензент – к.е.н., професор Юрій Є.О.